

مرکز مدیریت حوزه های علمیه خواهران

مدرسه علمیه الزهرا (سلام الله عليها)

شهرستان شاهین دژ

عنوان :

حقوق شهروندی در اسلام

ارسال به دهمین جشنواره علامه حلی

استاد راهنما:

خانم الهوردی زاده

پژوهشگر:

پریسا قربانی زاده

شماره تماس: ۰۹۳۷۷۵۹۵۹۴۳

دی ماه ۱۳۹۶

چکیده

مهم ترین مؤلفه حقوق شهروندی رعایت حقوق دیگران است امری که شاید در برخی از لایه های اجتماع به فراموشی سپرده شده و در محیط های اجتماعی باید مورد توجه شهروندان و مسئولین واقع شود. همان طور که آدمی دوست دارد دیگران به حق او تجاوز نکنند و احساس را نادیده نگیرند خود نیز به حکم وجدان و انسان بودن وظیفه دارد تا حقوق همه ی انسان ها را محترم بشمرد. لذا به بررسی حقوق شهروندی در متون دینی و ارائه راهکار جهت افزایش این حقوق با روش توصیفی - تحلیل با رویکرد نقلی می پردازیم.

امروزه با توجه به شلوغی ها و رفت و آمدهایی که در زندگی نوین به وجود آمده است باید فرهنگ سازی و آموزش های لازم را برای افراد از همان سنین کودکی و مدرسه انجام گیرد تا افراد در کنار هم به زندگی مسالمت آمیز بپردازند.

کلید واژه: حقوق شهروندی، عدالت اجتماعی، شهروند، فرهنگ شهروندی

مقدمه

حقوق شهروندی مجموعه حقوقی است که شهروند هر جامعه، چه جامعه کوچک، چه جامعه بزرگ ملزم به رعایت آن هستند و عدم رعایت آن بر جامعه و افراد آن تأثیرات منفی بر جای خواهد گذاشت. خداوند نیز در آیات متعدد در قرآن سفارش به این حقوق و لزوم رعایت آن فرموده اند. امکان استفاده از این حقوق مستلزم آموزش ها و تربیت های لازم است.

این تحقیق از دیدگاه علوم اجتماعی مورد بررسی قرار خواهد گرفت، حقوق شهروندی از دیدگاه اسلام و متون دینی و آثار رعایت آن و مؤلفه های حقوق شهروندی و آموزش ها و تربیت های لازم بررسی خواهد شد.

برای تدوام حیات انسان در زمین نیاز به شناخت و رعایت حقوق اجتماعی است که از ارکان جامعه و آئین اسلام است.

رعایت این حقوق باعث ایجاد امنیت و عدالت در جامعه خواهد بود و عدم رعایت آن باعث ایجاد مشکلات عده ای برای جامعه خواهد بود.

مطلب مورد بحث در این تحقیق چیستی و چرایی حقوق شهروندی از دیدگاه اسلام و این که اسلام چگونه به این حقوق می نگرد و هر کدام از این حقوق چه اثری بر فرد و جامعه می گذارد و مؤلفه های حقوق شهروندی و آموزش های تربیت های لازم برای رعایت حقوق چگونه است.

تعاریف حقوق شهروندی و سیاسی اجتماعی و عدالت اجتماعی

حقوق شهروندی عبارت است از حقوق جدایی ناپذیر از قوانین دینی الهی است. حقوق و آزادی ها فردی و مدنی آزادی عقیده و بیان، حق زندگی، حق مالکیت. حقوق اجتماعی، قضایی، سیاسی، بخشی از حقوق است که در مفهوم حقوق شهروندی می گنجد.^۱

- مراد از حقوق سیاسی این است که در حوزه سیاست ملاحظه می شود. مسائل مربوط به حقوق مردم مقابل حکومت در حوزه سیاست است. یکی از صاحب نظران در علوم سیاسی تعریف زیر را برای شناختن و تمیز پدیده های سیاسی از غیر سیاسی برمی گزیند «در سیاست علمی است که شکل های رابطه های قدرت را در زمان و مکان های گوناگون بر می رسد و جهت چگونگی اعمال این قدرت می نمایند» در این تعریف علم سیاست توجه ویژه شده است بر این اساس در این جا آن دسته از حقوق مردم در حکمت بررسی می شود که در قلمرو و شکل های رابطه های قدرت در زمان و مکان گوناگون و چگونگی اعمال آن قابل بررسی است.^۲

حقوق اجتماعی: هدف از اضافه کردن واژه حقوق به اجتماع و اقتصاد در اینجا آن دسته از حقوق مردم است که مربوط به حوزه های حیات اجتماعی و اقتصادی می شود. حقوق مربوط به این دو حوزه بر محور رفاه افراد در جامعه و آزادی های فردی و شخصی است که به نوع تمتع و برخورداری او را از منافع و مواهب زندگی در جامعه تأمین می کند.

^۱. امیر علی، میثم، رسانه و حقوق شهروندی، مرکز پژوهش های اسلامی، قم، ۱۳۹۳، ص ۲

^۲. مدیریت حقوق، اصفهان، ۱۳۹۱، [www. Com modiryor](http://www.Commodiryor)، ص ۴۷۶

حقوق اجتماعی و اقتصادی عبارت است از حق امنیت، حق انتخاب مسکن دلخواه، حق حریم خصوصی افراد شامل خانواده، اقامتگاه، مطالبات و... حقوق اقلیت های مذهبی، زبانی، نژادی، حق تأمین اجتماعی برای خود و خانواده.^۱

عدالت اجتماعی به دنبال گفتار و کردار می آید و عدالت اجتماعی یک عدالت بر مبنای کردار اوامر و آئین اسلامی است.

رأی و مشورت در چنین جامعه ای از اهداف عدالت اجتماعی است و در آن منافع عمومی را تعیین می کند.^۲ همچنین در بیانی دیگر عدالت ارزش ذاتی دارد و سلاکت و همه چیز به اوست از این جهت است که خانواده دستور می دهد که برپاکننده قسط و عدالت اجتماعی باشید. عدالت اجتماعی، عدالتی است فراگیر و مراد ما از اصل عدالت اجتماعی عدالتی است که کلیه جنبه های فردی و اجتماعی، خانوادگی و فرهنگی، سیاسی و اقتصادی را در بر می گیرد.^۳

حقوق شهروندی از دیدگاه آیات

۱. دعوت اکید به عدالت

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ لِلَّهِ شُهَدَاءَ بِالْقِسْطِ ۚ وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ عَلَىٰ ۖ أَلَّا تَعْدِلُوا ۗ اْعْدِلُوا هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَىٰ ۖ وَاتَّقُوا اللَّهَ ۚ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ.^۴

این آیه دعوت به قیام عدالت می کند نخست خطاب به افراد با ایمان کرده و می گوید: ای کسانی که ایمان آوردید همواره قیام برای خدا کنید و به حق و عدالت گواهی دهید.

^۱. مدیریت حقوق، اصفهان، ۱۳۹۱، ص ۴۷۶

^۲. مولانا، حمید، ابعاد عدالت اجتماعی از دیدگاه امام علی علیه السلام و رسالت تهران، ۱۳۸۳، ص ۱۵

^۳. دلشاد تهرانی، مصطفی، اصل عدالت اجتماعی، انتشارات عرفان، تهران، ۱۳۸۹، ص ۳

^۴. سوره مائده، آیه ی ۸

سپس به یکی از عوامل انحراف از عدالت اشاره می کند و به مسلمانان چنین هشدار می دهد که: نباید کینه ها و عدالت های قومی و تصفیه حساب های شخصی مانع از اجرای عدالت و موجب تجاوز به حقوق دیگران گردد، زیرا عدالت از همه این ها بالاتر است.

بار دیگر بخاطر اهمیت موضوع روی مسأله عدالت تکیه کرده و می فرماید: عدالت پیشه کنید که پرهیزگاری نزدیک تر است، و از آن جا که عدالت مهم ترین رکن تقوا و پرهیزگاری است، برای سومین بار به عنوان تأکید اضافه می کند از خدا بپرهیزید زیرا خداوند به تمام اعمال شما آگاه است.^۱

۲. عدالت اجتماعی

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَاءَ لِلَّهِ وَلَوْ عَلَىٰ أَنْفُسِكُمْ أَوِ الْوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ ۚ إِن يَكُنْ غَنِيًّا أَوْ فَقِيرًا فَاللَّهُ أَوْلَىٰ بِهِمَا ۖ فَلَا تَتَّبِعُوا الْهَوَىٰ أَنْ تَعْدِلُوا ۚ وَإِنْ تَلَوُّوا أَوْ تَعْرِضُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا^۲

باید در هر حال و در هر کار و در هر عصر در زمان قیام به عدالت کنید که این عمل خلق و خوی شما شود و انحراف از آن برخلاف طبع روح شما گردد. تعبیر به قیام از این نظر است که قائم معمولاً به چیزی می گویند که عمود بر زمین باشد و کمترین میل و انحرافی به هیچ طرفی نداشته باشد، یعنی باید آنچنان عدالت را اجرا کنید که کمترین انحرافی به هیچ طرفی پیدا نکند. سپس برای تأکید مطلب مسأله «شهادت» را عنوان کرده و می فرماید: به خصوص در مورد شهادت باید همه ی ملاحظات را کنار بگذارید و فقط به خاطر خدا شهادت به حق دهید اگرچه به زیان شخص شما به پدر و مادر یا نزدیکان تمام شود.

همان طور که آیه اشاره می کند، این کار با روح ایمان سازگار نیست، مؤمن واقعی کسی است که در برابر حق و عدالت،

هیچ گونه ملاحظه ای نداشته باشد و حتی منافع خویش و بستگان خویش را به خاطر اجرای آن نادیده بگیرد. ضمناً از این جمله استفاده می شود که بستگان می توانند با حفظ اصول عدالت به سود و زیان یکدیگر شهادت دهند. پس به قسمت دیگری از عوامل انحراف از اصل عدالت اشاره کرده می فرماید: نه ملاحظه ثروت

^۱. مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، ج ۴، ص ۳۰۰

^۲. سوره نساء، آیه ۱۳۵

در طول تاریخ بشر، توسعه رشد همواره در سایه حداقلی از امنیت فراهم است. انسان ها در سایه امنیت به پیشرفت ها، نوآوری ها و اختراعات دست یافته اند، اما با توجه به اهمیت زیاد مفهوم امنیت در حیات بشری، قدر آن به اندازه لازم و کافی در جوامع مختلف شناخته شده است و در بسیاری از موارد، به بهانه های واهی در مسئله امنیت در ابعاد مختلف نادیده گرفته شده است. در حالی که «امنیت» و «احساس امنیت در میان شهروندان» می تواند به پتانسیلی تبدیل شود که افراد یک جامعه بدون داشتن دغدغه های ناشی از «عدم امنیت» به رشد و شکوفایی و توسعه نایل آیند. بدون تردید می توان اعتقاد داشت که امنیت در همه ابعاد سیاسی، اقتصادی و فرهنگی و قضایی پیش شرط و پیش نیاز توسعه همه جانبه در کشور است.^۱

راهکارهای افزایش رعایت پذیری حقوق شهروندی

۱. آموزش شهروندی

آموزش شهروندی به طور غیر رسمی در خانه یا محل کار یا کارگاه هاس آموزشی و یا به طور رسمی به صورت سر فصل درسی مجز در مدارس و حتی مدارس ابتدایی و یا به صورت رشته تحصیلی در دانشگاهی در واقع به شهروندان می آموزد که چگونه یک شهروند فعال، آگاه مسئولیت پذیر باشند. در واقع مبنای این آموزش ها پرورش یک شهروند نمونه یا شهروند خوب یا ارئه یک الگوی شهروندی نیست بلکه به آنان می آموزد که چگونه تصمیمات خود را با توجه به مسئولیت هایشان در قبال اجتماع و زندگی فردی خود اتخاذ نمایند.^۲ آموزش شهروندی نباید در برگیرنده نفع فردی باشد بلکه جست و جو برای عدالت اجتماعی آن را به وجود می آورد.

۲. آموزش فرهنگ شهروندی

فرهنگ شهروندی بنا به محتویاتش هم شامل کسب آگاهی درباره زندگی سیاسی، محیط اجتماعی هر کس و نهادهای کانونی موجود می شود و هم در برگیرنده آموزش عملی رفتار و اعمال مربوط به اجرای دموکراسی و

^۱. سایت ویستا، نویسنده سید عباس پور هاشمی

^۲. سایت راسخون، نویسنده بهنام ولی پور

پیوند و علاقه و ارزش های آزادی است و سرانجام مصرف تمام چیزهای اساسی است که از آن سرچشمه می گیرد.

با ایجاد یک فرهنگ غنی و قوی در راستای تحقق حقوق شهروندی و فرهنگ سازی می توان به اهداف مطلوب دست یافت.^۱

۳. تربیت شهروندی

تربیت شهروندی یکی از فروع شهروندی است که با توجه به تحولات سریع اجتماعی، فن آوری و سیاسی دوران معاصر، از جمله دل مشغولی های برنامه ریزان و سیاستگذاران تعلیم و تربیت کشورهای جهان به شمار می آیند. در کشورهای توسعه یافته مفاهیم شهروندی از دوران کودکی تا نوجوانی آموزش داده می شود و دولت نیز آموزش های لازم را در اختیار والدین و معلمان قرار می دهد. اهداف این آموزش ها عموماً آشنایی با حقوق و مسئولیت های شهروندی و مشارکت فعال در یک برنامه اجتماعی یا گروهی است.^۲

۴. شهروند فعال

امروزه برای رعایت حقوق شهروندی نیاز به همکاری هر چه بیشتر خود شهروندان و مردم محله است. عر فرد باید بکوشد تا از شهروند منضل به شهروند فعال ارتقا یابد تا هم خود از حقوق شهروندی خود بیشتر مطلع شود و هم جامعه را از حالت ممنضل به حالت پویا تغییر دهد. مطمئناً تمامی طرح هایی که به منظور رفاه مردم محله در حال اجرا می باشند با مشارکت خود مردم سرعت و پیشرفت چشمگیری داشته و موفق تر می باشند.^۳

۵. آموزش حقوق شهروندی به دانش آموزان

آموزش درباره شهروندی برآماده کردن دانش آموزان و افراد از نظر دانش کافی و درک تاریخ ملی و ساختارهای زندگی سیاسی و مدنی متمرکز است. آموزش از طریق شهروندی مستلزم یادگیری دانش آموزان و افراد از طریق انجام فعالیت های کاملاً فعال تجربه های مشارکتی در مدرسه یا جامعه ی محلی و فراتر از آن است. آموزش به

^۱. همان

^۲. همان

^۳. سایت پاسخده، نوشته ی مهندس معصومه رضائزاد

منظور شهروندی دانش آموزان را به یک سری ابزارها شامل دانش و درک مهارت ها و نگرش ها و ارزش ها و گرایش ها مجهز می کند و آن ها را قادر می سازد تا مشارکتی فعالانه و معقول در نقش ها و مسئولیت ها هایی که در زندگی بزرگ سالی با آن روبه رو خواهند شد، داشته باشند. این رویه، آموزش شهروندی را با کل تجربه آموزش دانش آموزان پیوند می دهد.^۱

پیام های آموزش شهروندی

استفاده از دوچرخه در شهر، مؤثر در کاهش حمل و نقل شهری است. وجود شهری زیبا مستلزم تعاون و همکاری افراد آن جامعه است. تخریب اموال عمومی، اسراف در حق اجتماع است. استفاده درست از اموال عمومی خاستگاه پایداری و توازن قوانین و حقوق شهروندی است. شهر خوب تجلی گاه رفتار شهروندان است. هویت اصلی هر شب رفتار و کردار شهروندان است. موفقیت هر شهرداری لازمه مشارکت شهروندان است.

شهر نمایشگاه افکار و فروشگاه رفتار شهروندان است. برای این که از بندگی دیگران آزاد باشیم همه باید بنده قانون باشیم. با رعایت حقوق شهروندی نظم و انضباط بر جامعه حاکم خواهد شد. رعایت نظم و نظام اجتماعی نشانه حقوق شهروندی است. شهر خوب زیبا و سالم محصول مشارکت اجتماعی مسئولین و مردم است. شهر خوب یافتنی نیست بلکه ساختمانی است شهر خوب را شهروندان خوب می سازند. احترام به قانون، احترام به خود است.^۲

کارکردهای مثبت آموزش شهروندی

آموزش های شهروندی یک پدیده کارکردی محسوب می شود که در اثر نیاز به وجود آمده و در رفع آن نیازها می کوشد. این پدیده دارای کارکرد آشکار و پنهان با رویکرد مثبت است چرا که در جهت انجام و استحکام جامعه و شهر سودمند است.

از جمله کارکردهای مثبت آموزش های شهروندی این است که فعالیت های آموزش با رویکرد شهری و شهروندی به مخاطبین منتقل شده و با مشارکت شهروندان به اهداف آن نظم و جهت داده می شود و با محتوای

^۱. سایت، lahig، مقاله آموزش شهروندی، کلیه توسعه شهروندی، فریبا برامر

^۲. www. Armancity. Ir، پیام های آموزش شهروندی، بهمن ۱۳۹۱، محمدرضا ارجمندی

آموزشی مؤثر و اثر بخش، فعالیت های آموزشی و تجارب یادگیری، تقویت شده و اثر متحد و یکپارچه ای ایجاد کرده و الگوهای ساختاری مورد هدف را در افراد به وجود می آورد.^۱

نتیجه گیری

انسان در جامعه نسبت به یکدیگر وظایف متقابل دارند و به تعبیر دیگری به عهده خویش نسبت به افراد دیگر حقوق متقابل دارد. شناخت این حقوق انجام آن ها و مراعات دو جانبه ضامن تصویج و روابط سالم سازی معاشرت ها و زدودن کدروت ها و کاهش اختلافات و گله مندی هاست.

این وظایف و حقوق اگر شناخته و به صورت متقابل به آن ها عمل شود بسیاری از مشکلات یا پیش نخواهد آمد یا برطرف خواهد گشت.

افراد باید حقوق اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و فرهنگی خود را بشناسد اگر این حقوق را بشناسد و به آن ها عمل می کنند برای شناخت این حقوق باید فرهنگ ها و آموزش ها و تربیت های لازم باید به فراگیران یاد داده شود.

فهرست منابع و مآخذ

۱. امیر علی، میثم، رسانه و حقوق شهروندی، مرکز پژوهش های اسلامی، قم، ۱۳۹۳
۲. مدیریت حقوق، اصفهان، ۱۳۹۱، www.Commodiryor
۳. مولانا، حمید، ابعاد عدالت اجتماعی از دیدگاه امام علی علیه السلام و رسالت تهران، ۱۳۸۳
۴. دلشاد تهرانی، مصطفی، اصل عدالت اجتماعی، انتشارات عرفان، تهران، ۱۳۸۹
۵. مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، دارالکتب اسلامی، تهران، ۱۳۷۹، ج ۴
۶. پاینده، ابوالقاسم، نهج الفضا، انتشارات خاتم الانبیاء، ۱۳۸۸، چاپ هفتم
۷. نقوی، سیدرضا، چهل چشمه معرفت، نشر نخیل، ۱۳۸۵، ج ۵
۸. www.Forsatonl.ir، سید هادی موسوی

^۱. سایت پاسخگده، نوشته ی مهندس معصومه رضائزاد

۹. روزنامه ایران، ثریا مطلبی
۱۰. خبرگزاری بین المللی قرآن (ایکنا)، بهناز لیلیان
۱۱. سایت ویستا، نویسنده سید عباس پور هاشمی
۱۲. سایت پاسخکده، نوشته ی مهندس معصومه رضائزاد
۱۳. سایت راسخون، نویسنده بهنام ولی پور
۱۴. سایت، www.lahig.ir مقاله آموزش شهروندی، کلیه توسعه شهروندی، فریبا برامر
۱۵. www.Armancity.Ir، پیام های آموزش شهروندی، بهمن ۱۳۹۱، محمدرضا ارجمندی